

ŽINIASKLAIDOS PAŽEISTŲ ASMENS KONSTITUCINIŲ TEISIŲ GYNIMO BŪDAI

Dr. Liudvika Meškauskaitė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedra
Ateities g. 20, 08303, Vilnius
Telefonas 212 65 44
Elektroninis paštas advokate@taide.lt

Pateikta 2005 m. gegužės 2 d.

Parengta spausdinti 2005 m. gegužės 3 d.

Pagrindinės sąvokos: garbė ir orumas, konstitucinės teisės.

S a n t r a u k a

Vykstant visuomenės informavimo procesui, gali kilti dviejų konstitucinių vertybių – spaudos laisvės ir kitų asmens teisių (teisės į pagarbą žmogaus orumui, teisės į atvaizdą, teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą ir pan.) kolizija, kuri turi būti sprendžiama vadovaujantis minėtų teisių pusiausvyros principu. Tokiais atvejais pažeistos asmens teisės gali būti ginamos įvairiais teisiniais būdais: ir teisminiais, ir neteisminiais.

Straipsnyje autorė nagrinėja asmens teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą, teisės į atvaizdą, teisės į pagarbą žmogaus orumui gynimo būdus. Minėtų teisių gynimo būdai skirstomi į teisminius ir neteisminius. Teisminiai teisių gynimo būdai skirstomi į civilinės teisės gynimo būdus, baudžiamosios teisės gynimo būdus ir administracinės teisės gynimo būdus.

Autorė, aptardama civilinės teisės gynimo būdus, išskiria ieškinių rūšis, kuriais gali būti ginamos žiniasklaidos pažeistos asmenų teisės. Straipsnyje analizuojamos neturtinės žalos dydžio nustatymo problemos, apibūdinami kriterijai, kuriais remiantis nustatomas neturtinės žalos dydis, ir pan.

Aptariant baudžiamosios teisės ir administracinės teisės gynimo būdus, straipsnyje pateikiama šių teisių gynimo būdų istorinė raida, lyginami užsienio valstybėse ir Lietuvoje taikomi minėtų teisių gynimo būdai, išskiriami jų pranašumai ir trūkumai, taikymo problemos teismų praktikoje.

Straipsnio trečiajame skyriuje aptariami žiniasklaidos pažeistų viešųjų asmenų teisių gynimo ypatumai, analizuojamos viešųjų asmenų teisės į privatų gyvenimą ir teisės į pagarbą žmogaus orumui gynimo ribos, analizuojami kriterijai, kuriais remiantis ribojamos viešųjų asmenų teisės.

I ž a n g a

Lietuva, ilgus metus kentusi dvasinę ir ekonominę prievartą, išsiugdė nenumaldomą žodžio laisvės siekį, tačiau pokomunistinis mentalitetas ne visada leidžia suvokti, kad ši laisvė negali būti suabsoliutinama, ginama beatodairiškai, nepaisant su šia laisve susijusių pareigų ir atsakomybės. Šių dienų realybė yra ta, kad žodžio laisvė neretai transformuojasi į piktnaudžiavimą ja. Vykstant visuomenės informavimo procesui, dažnai kyla dviejų konstitucinių vertybių – spaudos laisvės ir kitų asmens teisių (teisės į pagarbą žmogaus orumui, teisės į atvaizdą, teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą ir pan.) kolizija, kuri turi būti sprendžiama vadovaujantis minėtų teisių pusiausvyros principu. Tokiais atvejais pažeistos asmens teisės gali būti ginamos įvairiais teisiniais būdais: ir teisminiais, ir neteisminiais.

Visuomenės informavimo srityje pažeistas teises neteisminiu būdu galima ginti kreipiantis į žurnalistų savireguliacijos institucijas: Žurnalistų etikos inspektorius, Žurnalistų ir leidėjų etikos komisiją

bei Radijo ir televizijos komisija. Toks teisių gynimo būdas nėra veiksmingas, nes šios institucijos neturi didesnių įgaliojimų taikyti sankcijas žmogaus teisių pažeidėjams ir negali įpareigoti visuomenės informavimo priemonę atlyginti padarytą turtinę bei neturtinę žalą. Nepaisant to, šių institucijų priimti sprendimai tampa reikšmingais įrodymais ieškinius nagrinėjant teisme, todėl dažnai asmenys, norėdami apginti savo pažeistas teises, iš pradžių kreipiasi į žurnalistų savireguliacijos institucijas, prašydami iširti jų skundus žurnalistikos etikos požiūriu, ir tik tada kreipiasi į teismą, nors tokia ikiteisminė procedūra nėra privaloma. Dažnai žurnalistikos etikos pažeidimas sutampa su konstitucinių teisių į pagarbą žmogaus orumui bei privačiam gyvenimui pažeidimais. Tokiais atvejais už tuos pačius pažeidimus gali būti taikoma ir etinė, ir civilinė teisinė atsakomybė.

Nėra vieno recepto, kaip geriau ginti žiniasklaidos pažeistas asmens teises. Nereikėtų pamiršti, kad teisminės priemonės asmens teisių gynimo atveju visada yra išskirtinės, todėl neverta skubėti reikšti ieškinį teisme. Kartais galbūt geriau negilinti konflikto ir kreiptis tiesiog į visuomenės informavimo priemonę, kuri paskleidė tikrovės neatitinkančius duomenis. Jei laikraštis ar žurnalas, televizijos ar radijo stotis geranoriškai paneigia faktus ir atsiprašo nukentėjusiojo, ginčas tuo ir pasibaigia. Taip būna labai retai. Dažniausiai nuo žiniasklaidos nukentėję asmenys savo pažeistas teises gina civiline tvarka.

1. Žiniasklaidos pažeistų asmens teisių gynimas civiline tvarka

Veiksmingiausiai žiniasklaidos pažeistos asmens teisės ginamos civilinės teisės įstatymų nustatyta tvarka. Ne visi Civilinio kodekso 1.138 straipsnyje numatyti civilinių teisių gynimo būdai taikomi ginant žiniasklaidos pažeistas asmens teises. Tokios asmens teisės (Civilinio kodekso 2.21–2.24 straipsniai) gali būti ginamos pareiškiant ieškinius:

1) dėl veiksmų, kuriais pažeidžiama asmeninė neturtinė teisė, nutraukimo. Pavyzdžiui, asmuo kreipiasi į teismą ir prašo nutraukti platinimą knygos, kurioje paskleisti duomenys neatitinka tikrovės ir žemina ieškovo garbę ir orumą (reputaciją);

2) prevencinio pobūdžio dėl veiksmų, kurie dar nebuvo atlikti, bet kuriuos ruošiamasi atlikti, uždraudimo. Tai vadinamasis prevencinis ieškinytis, kurio pareiškimo galimybė numatyta Civilinio kodekso 6.255 straipsnio pirmojoje dalyje. Pavyzdžiui, asmuo kreipiasi į teismą, prašydamas uždrausti transliuoti televizijos laidą, kurioje bus rodoma filmuota medžiaga apie jo privatų gyvenimą, ir pan. Jeigu teismas atsisako tenkinti prevencinį ieškinį, asmuo nepraranda teisės ateityje kreiptis su ieškiniu dėl teisės pažeidimo nustatymo ir turtinės bei neturtinės žalos atlyginimo;

3) dėl duomenų, neatitinkančių tikrovės ir žeminančių kito asmens reputaciją, paneigimo. Svarbu žinoti, kad šiuo civiliniu teisiniu būdu asmuo gali pasinaudoti tik laikydamasis neteisminės savo pažeistų teisių gynimo tvarkos, t. y. pirmiausia jis turi pateikti rašytinį paneigimą ir pareikalauti, kad ta visuomenės informavimo priemonė, kuri paskleidė tokius duomenis, šį paneigimą nemokamai išspausdintų arba kitaip paskelbtų. Visuomenės informavimo priemonė tokį paneigimą privalo išspausdinti arba kitaip paskelbti per dvi savaites nuo jo gavimo dienos (Civilinio kodekso 2.24 straipsnio antroji dalis).

Civilinio kodekso 2.24 straipsnio antrojoje dalyje yra įtvirtinta nuostata, kad visuomenės informavimo priemonė turi teisę atsisakyti spausdinti arba paskelbti paneigimą tik tuo atveju, kai paneigimo turinys prieštarauja gerai moralei, tačiau galiojančiuose įstatymuose nėra numatyta jokios atsakomybės už šio įstatymo reikalavimo nevykdymą. Jeigu visuomenės informavimo priemonė atsisako spausdinti arba kitaip paskelbti paneigimą arba to nepadaro per dvi savaites nuo paneigimo gavimo dienos, asmuo įgyja teisę kreiptis į teismą (Civilinio kodekso 2.24 straipsnio ketvirtoji dalis). Asmens teisė surašyti paneigimą ir pareikalauti jį pagarsinti dar vadinama atsakymo teise (Europos konvencijos dėl televizijos be sienų 8 straipsnis) [1], arba replikos teise [13, p. 69]. Tokia ikiteisminė ginčų sprendimo forma privaloma tik ginant asmens garbę ir orumą (reputaciją) civilinėse bylose, tačiau ji nepriimtina ginant asmens teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą. Jeigu skleidžiant viešąją informaciją buvo paskelbtos žinios apie asmens privataus gyvenimo aplinkybes, asmuo neprivalo kreiptis į visuomenės informavimo priemonę su paneigimu ir iš karto įgyja teisę kreiptis į teismą dėl pažeistų asmeninių neturtinių teisių gynimo.

4) dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo. Pažeidus asmens teisę į vardą, jis turi teisę pareikšti ieškinį dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo, vadovaudamasis Civilinio kodekso 2.21 straipsniu, pažeidus asmens teisę į atvaizdą – vadovaudamasis 2.22 straipsnio trečiąja dalimi, pažeidus asmens teisę į privatų gyvenimą, teisė kreiptis į teismą tiesiogiai numatyta Civilinio kodekso 2.22 straipsnio ketvirtojoje dalyje, o pažeidus asmens reputaciją – Civilinio kodekso 2.24 straipsnio trečiojoje ir penktojoje dalyse.

Neturtinė žala suprantama kaip asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinta pinigais, tačiau pagal šiuo metu galiojančius įstatymus neturtinės žalos atlyginimo klausimas sprendžiamas skirtingai. Vartojamos skirtingos sąvokos: Civiliniame kodekse – *neturtinė žala*, o Visuomenės informavimo įstatyme – *moralinė žala*. Visuomenės informavimo įstatymo 54 straipsnio pirmojoje dalyje yra įtvirtinta nuostata, kad moralinės žalos atlyginimo dydis negali viršyti 10 tūkstančių litų, išskyrus atvejus, kai teismas nustato, kad tikrovės neatitinkanti, asmens garbę ir orumą žeminanti informacija buvo paskelbta tyčia.

Naujajame Civiliniame kodekse, priešingai nei Visuomenės informavimo įstatyme, nėra numatyta jokių neturtinės žalos atlyginimo ribų. Civilinio kodekso 6.250 straipsnio antroji dalis numato, kad teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, atsižvelgia į šias aplinkybes: 1) padarytos žalos padarinius; 2) šią žalą padariusio asmens kaltę; 3) šią žalą padariusio asmens turtingumą; 4) padarytos turtinės žalos dydį; 5) kitas bylai reikšmės turinčias aplinkybes; 6) sąžiningumo, teisingumo ir protinumo kriterijus.

Neturtinė žala, išreikšta pinigais, vadinama bendraisiais nuostoliais. Tokių nuostolių dydis teisme nėra įrodinėjamas, jį nustato byla nagrinėjantis teismas pagal įstatymo nurodytus kriterijus. Tokiose civilinėse bylose įrodinėjami būtent šie šeši žalos nustatymui reikšmingi kriterijai, išvardyti Civilinio kodekso 6.250 straipsnio antrojoje dalyje. Dėl specifinės prigimties konkrečiais įrodomaisiais duomenimis konkretus bendrųjų nuostolių dydis negali būti patvirtintas. Nors Visuomenės informavimo įstatymas yra specialusis įstatymas visuomenės informavimo srityje, Civilinis kodeksas nenumato jokių išlygų ar galimybių asmens garbės ir orumo bei privataus gyvenimo ypatumus reglamentuoti specialiais įstatymais. Visuomenės informavimo įstatymas gali būti taikomas tik tiek, kiek neprieštarauja Civiliniam kodeksui (Civilinio kodekso 1.3 straipsnio antroji dalis), todėl Visuomenės informavimo įstatymo 54 straipsnio pirmosios dalies nuostatos teismų praktikoje negali būti taikomos, ir ateityje ši norma turėtų būti panaikinta. Taigi neturtinės žalos dydis, įsigaliojus naujam Civiliniam kodeksui, negali būti ribojamas specialiaame įstatyme numatyta konkrečia pinigų suma, ir tik ginčą nagrinėjančiam teismui priklauso prerogatyva įvardyti konkrečią pinigų sumą, atitinkančią padarytą neturtinę žalą. Teisinėje literatūroje kai kurie autoriai pasisako už tai, kad atlygintinos neturtinės žalos dydis turėtų būti lygus pajamoms, kurias atsakovas gavo iš teismo neteisėta pripažintos veiklos, lėmusios neturtinę žalą, arba net didesnis negu gautosios pajamos. Toks vertinimas visiškai atitinka nuostata, kad iš neteisėtos veikos negali būti pelnomasi [14, p. 25]. Šio principo laikosi ir kai kurių šalių teismų praktika (pavyzdžiui, Italijoje).

Civilinio kodekso 1.138 straipsnyje nėra tiesiogiai įvardytas civilinių teisių gynimo būdas, kai teismas pripažįsta, kad buvo pažeista asmens teisė. Labai dažnai asmuo, pareikšdamas ieškinį visuomenės informavimo priemonei, prašo pripažinti, kad buvo pažeista jo teisė į pagarbą žmogaus orumui, teisė į privatų gyvenimą, teisė į atvaizdą ir pan. Tik pripažinus, kad asmens neturtinio pobūdžio teisė buvo pažeista, sprendžiamas neturtinės žalos atlyginimo klausimas. Teismo pripažinimas, kad buvo pažeista asmens neturtinio pobūdžio teisė, laikytinas savarankišku pažeistų asmens teisių gynimo būdu, kuris gali būti derinamas su kitais asmens teisių gynimo būdais, bet gali būti taikomas ir vienas, nereiškiant kitų reikalavimų. Tokia logika paremta ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika: šis Teismas pripažįsta, kad buvo pažeista viena arba kita asmens teisė, ir pasisako, kad tokios teisės pažeidimo pripažinimas yra pakankama satisfakcija pareiškėjui.

Sąlygiškai civilinių teisių gynimo būdus galima būtų skirstyti į atskiras rūšis pagal tai, ko nukentėjęs asmuo siekia, taikydamas vieną arba kitą teisių gynimo būdą. Tais atvejais, kai ieškovas, pareikšdamas ieškinį teismui, siekia dėl teisės pažeidimo patirtų neigiamų turtinių arba neturtinių padarinių kompensacijos, toks reikalavimas priskirtinas prie **kompensacinių** teisių gynimo būdų. Pavyzdžiui, asmuo kreipiasi į teismą su ieškiniu dėl neturtinės žalos atlyginimo. Kartais taikomi ir kitokie pažeistų teisių gynimo būdai. Pavyzdžiui, asmuo ieškinyje prašo įpareigoti laikraštį išspausdinti tikrovės neatitinkančių ir jo garbę bei orumą žeminančių duomenų paneigimą. Tai – **apsauginis** teisių gynimo būdas, kuriuo siekiama gražinti gerą asmens vardą visuomenėje.

Ginant žiniasklaidos pažeistas asmens teises, viename ieškinyje gali būti taikomi net keli pažeistų teisių gynimo būdai: ir apsauginis, ir kompensacinis. Kartais tas pats nukentėjęs asmuo gali taikyti net po kelis apsauginius ir kompensacinius pažeistų teisių gynimo būdus. Pavyzdžiui, pareikšdamas ieškinį, asmuo prašo teismo uždrausti pakartotinai rodyti televizijos laidą, kurioje buvo paviešinti tikrovės neatitinkantys ir jo garbę bei orumą žeminantys duomenys, įpareigoti paskelbti tokių duomenų paneigimą, priteisti turtinę ir neturtinę žalą.

Gindamas savo asmenines neturtines teises, asmuo vienu metu gali taikyti kelis civilinius teisinius bei neteisinius būdus: pavyzdžiui, jis gali kreiptis ir Žurnalistų etikos inspektorių dėl etinės atsa-

komybės taikymo žurnalistui ar leidėjui, ir į teismą dėl tikrovės neatitinkančių duomenų paneigimo bei turinės ir neturinės žalos atlyginimo.

Teismų praktikoje dažniausiai priteisiamos nedidelės piniginės kompensacijos. Vargu ar galima sutikti, kad teismai šios kategorijos bylose tinkamai vykdo neturinės žalos nustatymo nuostatas, įtvirtintas naujojo Civilinio kodekso 6.250 straipsnio antrojoje dalyje. Pavyzdžiui, ginant asmens teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą, didžiausia priteista neturinės žalos suma AIDS ligoniams iš įtakingiausio Lietuvos dienraščio „Lietuvos rytas“ už medicininės diagnozės ir kitų asmens duomenų paviešinimą yra 10 000 litų [4]. Turint galvoje tai, kad šios bendrovės įstatinis kapitalas bylos nagrinėjimo metu sudarė 33 754 700 litų, galima teigti, kad teismų praktikoje nepakankamai atsižvelgiama į visuomenės informavimo priemonių turtinę padėtį. Būtent dėl tos priežasties teisės refleksyvumas (lot. *reflexio* – atgręžimas) visuomeniniams santykiams yra nežymus – nei teismo, nei žurnalistų savireguliacijos institucijų sprendimai nesulaiko žurnalistų ir leidėjų nuo žmogaus teisių pažeidimų, daromų skelbiant ir platinant viešąją informaciją.

Tokią padėtį vaizdžiai iliustruoja asmenų, kurių duomenys ir AIDS diagnozė buvo paskelbti laikraštyje „Lietuvos rytas“, bylinėjimasis su šiuo dienraščiu. Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija 2001 metų vasario 1 d. svarstė šio laikraščio 2001 m. sausio 31 d. publikaciją „Pasvalio kaimus paralyžiavo mirties baimė“ ir nusprendė, kad paskelbdamas ir išspausdindamas nuotrauką „Lietuvos rytas“ pažeidė Žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso 17 ir 20 straipsnius, ir įpareigojo dienraštį paskelbti Komisijos sprendimą artimiausiam numeryje. „Lietuvos rytas“ šio sprendimo nevykdė, todėl 2001 m. balandžio 10 dieną jis buvo paskelbtas per nacionalinį radiją. Žurnalistų etikos inspektorius taip pat nustatė, kad dienraštis pažeidė asmenų teisę į privatų gyvenimą [20].

Vilniaus miesto trečiosios apylinkės teismas, nagrinėjęs ieškovų L. A. ir G. B. ieškinius, nustatė, kad UAB „Lietuvos rytas“ pažeidė jų teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą, ir priteisė kiekvienam ieškovui po 10 000 litų neturinės žalos (šių priteistų sumų nesumažino ir aukštesnių instancijų teismai), o už sprendimo nevykdymą UAB „Lietuvos rytas“ turėjo sumokėti 2 100 litų baudą. Tai nesutrūkdė tam pačiam žurnalistui (A. Filimanavičienei) vėl išspausdinti publikaciją kitame tos pačios bendrovės dienraštyje „Panevėžio balsas“, kuriame buvo aprašytos AIDS sirgusio ankstesnės bylos ieškovo L. A. laidotuvės, paskelbta laidotuvių nuotrauka ir kitos ligonio bei jo šeimos privataus gyvenimo detalės. Tai sukėlė naujų bylų seriją [19]. Šis pavyzdys aiškiai įrodo, kad priteisiamos neturinės žalos sumos bei skiriamos baudos nesulaiko finansiškai stiprių visuomenės informavimo priemonių nuo neskelbtinos informacijos platinimo, o teismų bei žurnalistų savitvarkos institucijų sprendimai ignoruojami. Matyt, padėtis pasikeistų, jeigu už neturtinę žalą priteisiamos sumos atitiktų turtinę visuomenės informavimo priemonių padėtį. Šiuo metu didžiausiems šalies dienraščiams finansiškai apsimoka sumokėti priteistas sumas ir vėl nevaržomai spausdinti žmogaus teises pažeidžiančius straipsnius. Tokia situacija tarsi pateisina finansinės naudos gavimą iš neteisėtai veiklos.

Be to, analizuojant teismų praktiką, į akis krinta kasacinės instancijos teismo nuostata apčiuopiamai mažinti pirmos instancijos teismų priteistą moralinės (neturinės) žalos dydį. Tai didina žmonių nepasitikėjimą teisės sistema ir jų bejėgiškumo prieš ketvirtąją valdžią pojūtį (prisiminkime 2003 m. vasarą dailininko A. Rickevičiaus pilietinę akciją: Vilniaus centre buvo demonstratyviai deginamas laikraštis, kuris, akcijos vykdytojo nuomone, pažeidė jo teises, nesitikint, kad tos teisės gali būti apgintos teisme). Žinoma, nereikėtų pamiršti, kad priteisiant atlyginti neturtinę žalą laikraščiai ir žurnalai, radijo ir televizijos stotys neturėtų būti finansiškai žlugdomi. Tokiose bylose labai svarbu išsiaiškinti visuomenės informavimo priemonių finansinę padėtį, jų įstatinį kapitalą, turimą turtą, tiražus, už reklamą gaunamas pajamas ir pan., kad galima būtų tinkamai nustatyti Civilinio kodekso 6.250 straipsnio antrojoje dalyje nurodytus žalos dydžio kriterijus.

Didelė kliūtis asmenims kreiptis į teismą dėl teisės į privataus gyvenimą gynimo ir moralinės (neturinės) žalos priteisimo atsirado įsigaliojus naujam Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksui, kurio 85 straipsnio aštuntajame punkte numatyta, kad bylose dėl neturinės žalos atlyginimo ieškinio suma skaičiuojama pagal reikalaujamą priteisti sumą. Teismų praktikoje susiklostė netinkama situacija, kai ieškiniai dėl neturinės žalos atlyginimo apmokestinami taip pat kaip turinio pobūdžio ieškiniai, t. y. atsižvelgiant į ieškinio sumą.

Reikėtų įvertinti asmeninių neturtinių teisių specifiką ir ieškinių dėl neturinės žalos atlyginimo nelaikyti turiniais ginčais. Dėl to Civilinio proceso kodekso 85 straipsnio pirmosios dalies aštuntasis punktas turėtų būti pakeistas nustatant, kad bylose dėl neturinės žalos atlyginimo žyminis mokestis sumokamas vadovaujantis Civilinio proceso kodekso 80 straipsnio pirmosios dalies antruoju punktu, t. y. 100 litų.

Reikėtų aptarti dar vieną problemą. Pareiškiant turinio pobūdžio ieškinį teisme, būtina įvertinti ieškinio kainą, nes tokių ieškinių tikslas – apginti būtent turinį interesą. Visiškai kitokia padėtis susi-

klosto tuo atveju, kai žmogus kreipiasi į teismą tikėdamasis, kad teismas apgins pažeistą neturtinę teisę (garbę, orumą, teisę į vardą, teisę į atvaizdą ar teisę į privatų gyvenimą). Žinoma, ieškovas gali pats ieškinyje nurodyti konkrečią pinigų sumą, t. y. pats įvertinti jam padarytą neturtinę žalą, tačiau tai neturėtų būti privaloma sąlyga. Kai kuriais atvejais ieškovui pakaktų nurodyti teisės deliktą, pagrįsti pareikšto ieškinio pagrindą bei nurodyti Civilinio kodekso 6.250 straipsnio antroje dalyje minimas aplinkybes, į kurias teismas turi atsižvelgti, nustatydamas padarytos neturtinės žalos dydį. Ieškovas neturėtų būtų verčiamas, kaip yra šiuo metu teismų praktikoje, konkrečiai įvardyti ieškinio sumą, t. y. neturtinės žalos sumą, kurią prašo priteisti, palikdamas tai teismo nuožiūrai. Analogiškai padarytos neturtinės žalos dydis, pažeidus Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, nustatomas ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje.

2. Žiniasklaidos pažeistų asmens teisių gynimas administracine ir baudžiamąja tvarka

Sunkiausiai atvejais asmuo turi teisę žiniasklaidoje pažeistas teises ginti administracinės bei baudžiamosios teisės priemonėmis. Esant nukentėjusiojo asmens skundai, kai kuriais atvejais už teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą pažeidimus (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 167–170 straipsniai), asmens šmeižimą (156 straipsnis) bei įžeidimą (157 straipsnis) gali būti keliamos ir baudžiamosios bylos. Per visą nepriklausomybės laikotarpį tokių baudžiamųjų bylų teismų praktikoje buvo vos keletas [5; 7]. Kilus prezidentūros skandalui, tokių bylų ypač pagausėjo. Atsakingi valstybės pareigūnai savo pažeistas teises vis dažniau gina baudžiamosios teisės priemonėmis. Šis reiškinys nesuderinamas su demokratinės valstybės prigimtimi, nes įbaugina piliečius reikšti kritišką nuomonę valdžios atžvilgiu.

Ne visada galima sutikti su nuteisimu už šmeižtą ar įžeidimą baudžiamąja tvarka. Pavyzdžiui, Tauragės rajono apylinkės teismas 2002 m. balandžio 26 d. nuosprendžiu žurnalistą A. A. pripažino kaltu pagal tuo metu galiojusio Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 132 straipsnio antrąją dalį (šmeižimas spaudinyje) ir nuteisė penkių tūkstančių litų bauda. Žurnalistas buvo nuteistas už tai, kad parašė ir paskelbė tris feljetonus laikraščiuose „Tauragės kurjeris“ ir „Tauragiškių balsas“, kuriuose išdėstė, teismo nuomone, žinomai melagingus prasimanymus, žeminančius A. S. ir kitų asmenų garbę. Teismas nuosprendyje pripažino, kad „faktai yra tie, kad buvo daug kartų skambinta (turima galvoje A. S. skambučius įvairioms moterims), o visa kita autoriaus mintys, samprotavimai, teiginiai“, tačiau didesnės analizės, atibojant faktus nuo pareikštos nuomonės, nenurodė. Byloje buvo pateikta Žurnalistų etikos inspektoriaus išvada dėl feljetonų pobūdžio, kurioje nurodoma, kad „feljetonas, kaip žurnalistikos žanras – tai trumpas, pašiepiamojo pobūdžio, neretai komiškas pasakojimas, kuriam būdingi satyriniai portretai bei realistinis, tačiau lankstus stilius. Šio žanro kūriniuose atvaizduojami konkretūs asmenys, įvykiai, faktai, tačiau tuo pačiu ši meninė publicistika leidžia feljetonistui (feljetono autoriui), pasiremiant išmone, hiperbolizuoti ir pateikti turinio humoristinę išraišką, neišvengiant asmeninės nuomonės įterpimo“. Žurnalistų etikos inspektorius savo išvadoje nurodė, kad nagrinėjant feljetono žanro kūrinius, svarbu atriboti teiginius nuo pareikštos nuomonės ir įvertinti, ar buvo paskleistos žinios, ar tik pareikšta nuomonė, ir tvirtino, kad visi trys žurnalistų A. A. straipsniai atitiko feljetonui, kaip žurnalistikos kūriniui, keliamus reikalavimus. Vis dėlto Klaipėdos apygardos teismas 2002 m. spalio 28 d. nutartimi nuteisto A. A. apeliacinį skundą atmetė. Ši byla kasacine tvarka buvo perduota nagrinėti septynių teisėjų kolegijai, tačiau nebuvo išnagrinėta dėl A. A. mirties [6; 17].

Kai kuriose šalyse už viešųjų asmenų įžeidimą ar šmeižimą numatyta didesnė atsakomybė nei už kitų asmenų. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 214⁶ straipsnis numato administracinę atsakomybę už Lietuvos Respublikos Prezidento įžeidimą visuomenės informavimo priemonėse. Esant tokiam teisės deliktui, administracinio teisės pažeidimo protokolą turi teisę surašyti Žurnalistų etikos inspektorius, o nuobaudą skiria teismas. Per visą nepriklausomybės atkūrimo laikotarpį administracinė atsakomybė už Respublikos Prezidento įžeidimą nė karto nebuvo pritaikyta. Šio įstatymo nuostatos galėtų būti kritikuotinos ir Konvencijos 10 straipsnio antrosios dalies požiūriu, nes atskirų valstybės pareigūnų reputacija nėra priskirtina prie šios teisės normos saugomų vertybių ir tokia skirtinga teisinė apsauga prieštarauja konstituciniam asmens lygybės įstatymui principui. Iki naujojo Baudžiamojo kodekso įsigaliojimo galiojęs Baudžiamojo proceso kodekso 126 straipsnis numatė, kad bylos dėl asmens įžeidimo keliamos tik pagal nukentėjusiojo skundą. Taikyti atsakomybę už šmeižimą apsunkino tai, kad anksčiau galiojęs baudžiamasis įstatymas apibrėžė šį nusikaltimą kaip *žinomai melagingų žinių* skleidimą. Taigi buvo labai sunku nustatyti nusikaltimo subjektinę pusę, t. y. ar skleidamas tokia informaciją asmuo žinojo, kad tai melas, ar ne.

2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojęs Baudžiamasis kodeksas apibrėžia šmeižto, kaip kriminalinio nusižengimo, požymius. Pagal naujojo Baudžiamojo kodekso 156 straipsnį už šmeižimą atsako tas, kas paskleidė apie kitą žmogų tikrovės neatitinkančias žinias, galinčias sukelti panieką tam asmeniui, pakirsti pasitikėjimą juo arba pažeminti. Taigi iš dispozicijos „pradingo“ nusikaltimo subjektinę pusę apibūdinanti sąvoka *žinomai melagingos žinios*.

Minėto straipsnio antroji dalis šmeižimą visuomenės informavimo priemonėse kvalifikuoja kaip sunkesnį nusikaltimą, už kurį gali būti taikoma bauda, areštas arba laisvės atėmimas iki dviejų metų. Įžeidimas panaudojus visuomenės informavimo priemones pagal naujojo Baudžiamojo kodekso 157 straipsnio pirmąją dalį gali būti baudžiamas bauda, laisvės apribojimu arba laisvės atėmimu iki vienerių metų. Pagal šio straipsnio dispoziciją įžeidimu laikomas veiksniu, žodžiu ar raštu išreikštas žmogaus pažeminimas.

Daugelyje šalių šmeižtas laikomas ir nusikaltimu, ir civilinės teisės deliktu. Bendra tendencija demokratinėse šalyse yra tokia, kad dažniausiai šis teisės pažeidimas vertinamas kaip civilinės teisės deliktas. Pavyzdžiui, Amerikoje baudžiamosios bylos dėl šmeižto nėra keliamos jau penkiasdešimt metų. Didžiojoje Britanijoje pastaraisiais metais taip pat nėra nagrinėjamos baudžiamosios bylos dėl šmeižto. Kai kuriose šalyse, pavyzdžiui, Prancūzijoje, Vokietijoje ir Švedijoje, baudžiamieji ir civiliniai procesai dėl šmeižto gali vykti vienu metu ir būti nagrinėjami tos pačios teismo sudėties. Tokioje baudžiamojoje byloje dėl šmeižto kaltas asmuo gali būti nubaustas pinigine bauda valstybės naudai, o civiline tvarka pinigine kompensacija priteisiama ieškovui. Demokratinėse šalyse dėl piktnaudžiavimo žodžio laisve dažniausiai nebaudžiama tokiais kriminalinėmis bausmėmis kaip areštas ar laisvės atėmimas.

Daugelyje šalių faktų atitiktis tikrovei garantuoja visišką apsaugą nuo kaltinimo šmeižtu (Austrijoje, Vokietijoje, Didžiojoje Britanijoje ir Jungtinėse Valstijose). Vokietijoje ir Austrijoje ieškovas turi įrodyti, kad nurodyti faktai neatitinka tikrovės. Jungtinėse Valstijose ieškovas turi įrodyti duomenų neatitiktį tikrovei, kai tokių duomenų paskleidimas kelia visuomenės interesą. Austrijoje ir Didžiojoje Britanijoje nelaikoma, kad paskelbtų duomenų atitiktis tikrovei yra pakankamai rimtas pagrindas atleisti nuo atsakomybės už šmeižtą.

3. Žiniasklaidos pažeistų viešųjų asmenų teisių gynimo ypatumai

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje yra suformulavęs labai svarbią viešojo asmens kritikos ribų taisyklę, kuri taikoma ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje. Viešojo asmens kritikos ribos yra platesnės nei privataus asmens. Kai nuomonė pareiškiamą apie viešąjį asmenį, atsakomybė už jos pareiškimą gali būti taikoma, jeigu piktnaudžiaujama teise reikšti nuomonę. Sprendžiant, ar buvo piktnaudžiaujama teise, atsižvelgiama į nuomonę skleidusio asmens tikslus, nuomonės reiškinio būdą ir aplinkybes [9].

Viešojo ir privataus asmens sąvokos yra gana naujos Lietuvos teisėje. Šiuo metu Lietuvos Respublikos įstatymai dar neviseškai aiškiai apibrėžia viešojo asmens sąvoką. Civilinio kodekso 2.23 straipsnio trečioji dalis numato tik vieną išlygą, kada galima skleisti informaciją apie asmens privatų gyvenimą: tuo atveju, kai atsižvelgiant į asmens einamas pareigas arba padėtį visuomenėje informacijos sklaidymas atitinka teisėtą ir pagrįstą visuomenės interesą tokią informaciją žinoti. Civilinio kodekso 2.22 straipsnio antroji dalis numato išlygą asmens atvaizdui atgaminti, parduoti, demonstruoti, spausdinti, taip pat asmenį fotografuoti, jeigu tokie veiksmai susiję su visuomenine asmens veikla. Taigi Civilinis kodeksas neįvardija, kokia turi būti visuomeninė veikla, kokios turi būti asmens užimamos pareigos ir kuo turi pasireikšti viešojo asmens padėtis visuomenėje. Visuomenės interesas tokiu atveju įvertinamas teisėtumo ir pagrįstumo kriterijais.

Pagal Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio trečiosios dalies nuostatas viešiesiems asmenims priskiriami ne tik valstybės politikai, bet ir visuomeninėje ar politinėje veikloje dalyvaujantys asmenys. Pastaroji sąvoka turi aiškiai išreikštą vertinamąjį atspalvį, nes neaišku, kokie asmenys laikytini dalyvaujantiais visuomeninėje ir politinėje veikloje, kiek intensyvu turėtų būti šis dalyvavimas, kuo jis turėtų pasireikšti ir pan. Pagal šias įstatymo nuostatas galima būtų atskleisti beveik bet kurio visuomeninėje ar politinėje veikloje dalyvaujančio asmens privatų gyvenimą.

Tokios nuostatos neviseškai atitinka Konvencijos 8 straipsnio antroje dalyje numatytas sąlygas, kurioms esant galima riboti asmens teisę į privatų gyvenimą: tai galima daryti tik įstatymo numatytais atvejais ir tik esant teisėtiems demokratinėje valstybėje interesams. Pagal šiuo metu galiojantį Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio trečiosios dalies reikalavimus sunku atriboti pagrįstą ir teisėtą domėjimąsi žmogaus privačiu gyvenimu nuo savavališko ir neteisėto kišimosi, kurį draudžia Konstitucija.

Galima skirti dvi viešųjų asmenų grupes: 1) **viešieji asmenys** (siaurąja prasme), kurie tokiais laikomi dėl savo einamų pareigų, veiklos ar visuomeninės padėties. Tai yra *ex officio* (lot. pagal pareigas) viešieji asmenys, kuriems priskiriami politikai, kiti valstybės ar savivaldybių pareigūnai, žymūs sportininkai, menininkai, verslininkai, televizijos laidų vedėjai ir kiti asmenys, kurių poelgiai vienaip arba kitaip veikia visuomenės gyvenimą (vok. *Absolute Personen der Zeitges-chichte*); 2) vadinamieji **trumpalaikiai viešieji asmenys**, kurie trumpai sulaukia visuomenės dėmesio dėl tam tikro įvykio ar poelgio [13, p. 56]. Šie asmenys išgarsėja tik dėl konkretaus poelgio, tačiau po kiek laiko pamirštami (vok. *Relative Personen der Zeitgeschichte*). Pavyzdžiui, asmens, išgelbėjusio skęstantį vaiką, nuotrauka atsiduria pirmuose dienraščių puslapiuose. Toks asmuo tampa viešuoju, tačiau po kelių mėnesių visuomenė jį gali visiškai pamiršti. Užsienio literatūroje tokie asmenys dar vadinami pasižymėjusiais dienos naujienose [15, p. 6].

Prie viešųjų asmenų pirmiausia priskirtini pareigūnai, reprezentuojantys visuomenę, valstybę, todėl jų veiklai turėtų būti keliami didesni reikalavimai nei eiliniam visuomenės nariui, o jų atžvilgiu taikomos kritikos ribos, atsižvelgiant į jų pareigų svarbumą, turėtų būti atitinkamai platesnės. Viešasis asmuo turi būti pakantesnis kritikai ir nereikalauti tokių pačių standartų kaip privatus asmuo. Viešųjų asmenų privataus gyvenimo ribos yra daug siauresnės nei privačių.

Teismų praktikoje formuojasi nuostata, kad visuomeninėje ir politinėje veikloje dalyvaujančius asmenis galima pripažinti viešaisiais, jei pateikiami faktai, kad tuo dalyvavimu jie daro įtaką politiniam ir visuomeniniam gyvenimui. Tačiau neturėtų susiformuoti nuomonė, kad jeigu asmuo aktyviai dalyvauja politikoje arba šiaip yra žinomas visuomenėje, tai jis netenka teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą. Paskleidęs be sutikimo informaciją apie tokio asmens privatų gyvenimą, informacijos skleidėjas turi įrodyti ne tik to asmens viešumą, bet ir tai, kad paskleistoji informacija gali turėti įtakos visuomenei. Šiuo atveju visuomenės interesas turi būti ne menamas, bet realus, ir turi būti įvertintas nagrinėjant bylas.

Viešojo asmens garbės ir orumo gynimas Lietuvos teismų praktikoje vystosi tokia kryptimi, kad svarbiausiu viešojo asmens gynimo būdu laikomas garbė ir orumą žeminančių, tikrovės neatitinkančių duomenų paneigimas, o neturtinės žalos dydis negali vyrėti. Viešasis asmuo turi daugiau galimybių apginti savo teises, todėl pirmenybė teikiama garbė ir orumą žeminančių ir tikrovės neatitinkančių duomenų paneigimui, o ne kuo didesniame neturtinės žalos piniginiame įvertinime. Ieškovas V. Ž. kreipėsi į teismą dėl garbės ir orumo gynimo bei moralinės žalos priteisimo nurodydamas, kad dienraštyje „Lietuvos rytas“ buvo išspausdintas straipsnis, kuriame paskelbtos, jo nuomone, tikrovės neatitinkančios žinios, žeminančios jo garbę ir orumą. Vilniaus miesto antrosios apylinkės teismas ieškinį iš dalies patenkino ir priteisė ieškovui 3000 litų moralinės žalos atlyginimo. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija šį sprendimą paliko galioti. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija šių teismų sprendimus pakeitė: įpareigojo UAB „Lietuvos rytas“ dienraštyje išspausdinti paneigimą, o priteistą moralinę žalą sumažino iki 500 litų. Kolegija nutartyje nurodė, kad sąvoka „atitikimas tikrovei“ vertinama dviem aspektais: pirma, ar teisingas pranešimas apie faktus, antra, ar teisingai (adekvačiai) vertinami įvykė faktai. Kolegijos nuomone, nagrinėdami ginčą teismai padarė teisingą išvadą, kad dienraštis nepateikė įrodymų apie ginčijamų žinių atitiktį tikrovei – paskleistos žinios nebuvo teisingos, nes dalis aprašytų faktų tikrovėje neegzistavo. Kolegija konstatavo, kad ieškovas, buvęs vidaus reikalų ministras – visuomenėje žinomas žmogus, Seimo narys, signataras, todėl jam taikomi viešojo asmens kriterijai. Viešasis asmuo turi būti pakantesnis kritikai ir nereikalauti tokių pat standartų kaip privatus asmuo. Svarbiausiu viešojo asmens garbės ir orumo gynimo būdu laikytinas tikrovės neatitinkančių žinių, kurios žemina garbę ir orumą, paneigimas, o moralinės žalos atlyginimas negali vyrėti [8; 10; 11; 12].

Teisėtas visuomenės interesas žinoti viešojo asmens privataus gyvenimo aplinkybes priklauso nuo šio asmens galimos įtakos visuomenei. Tokias nuostatas suformavo Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika. Jų stengiasi laikytis ir Lietuvos teismai. Aukščiausiasis Teismas, apibendrinamas teismų praktika, yra nurodęs, kad nustatydami viešojo asmens privataus gyvenimo apsaugos ribas, teismai turėtų atsižvelgti į visuomeninio ir politinio gyvenimo situaciją, asmenų įtakingumą visuomenei bei į Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką. Taigi galima teigti, kad teisėtas visuomenės interesas žinoti viešojo asmens privataus gyvenimo aplinkybes yra vertinamojo pobūdžio kriterijus, kuris gali kisti, tai priklauso nuo socialinių, politinių, ekonominių ar moralinių sąlygų visuomenėje.

Lietuvos Respublikos įstatymai neapibrėžia teisėto visuomenės intereso gauti tam tikrą informaciją apie privatų viešųjų asmenų gyvenimą sampratos. Toks interesas yra vienas svarbiausių informacijos apie privatų gyvenimą ribojimo pagrindų, nurodytas Konvencijos 8 straipsnio antroje dalyje ir detalai analizuojamas Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje.

Teisėtas visuomenės interesas suprantamas kaip visuomenės teisė gauti informaciją apie viešojo asmens privatą gyvenimą tais atvejais, kai būtina apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves nuo neigiamų padarinių. Demokratinėje visuomenėje svarbu, kad rinkėjai turėtų kiek galima daugiau informacijos apie asmenis, kuriuos jie išrenka savo atstovais. Asmenys, kurie siekia visuomeninės veiklos bei visuomeninio pripažinimo, turėtų būti labiau žinomi visuomenei nei privatūs asmenys, tačiau visuomenės noras ir poreikis žinoti tam tikrus viešojo asmens privataus gyvenimo aspektus turi būti pagrįstas. Pagrįstumo kriterijus reiškia tai, kad būtina vertinti pagal informacijos turinį. Džaniausiai vertinama pagal protingumo kriterijų. Pagal šį kriterijų teismai pripažįsta, kad smalsumas nėra pakankamas pagrindas paviesti net ir viešojo asmens privatą gyvenimą. Privačių faktų pavišinimas gali būti pripažįstamas pagrįstu, jei tuo būtų siekiama informuoti visuomenę apie jai aktualius dalykus.

Neturėtų būti prieš viešojo asmens valią atskleidžiami jo privataus gyvenimo faktai, nieko bendra neturintys su jo visuomenine ar tarnybine veikla. Viešasis asmuo neturėtų būti fotografuojamas be jo sutikimo privačioje valdoje ir net viešojoje vietoje, kai aiškiai išreiškia savo nenorą būti fotografuojamas, o situacija, kai jis fotografuojamas, nepasižymi jokia visuomenės intereso [13, p. 56]. Viešojo asmens ieškinys dėl teisės į privataus gyvenimo neliečiamumo netenkinamas, jeigu įrodoma, kad yra paskelbta informacija apie visuomeninės reikšmės turinčias viešojo asmens privataus gyvenimo aplinkybes ar asmenines savybes, nors ir be jo sutikimo.

Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio nuostata, kad informacija apie viešojo asmens privatą gyvenimą gali būti skelbiama be jo sutikimo, jeigu ji atskleidžia visuomeninę reikšmę turinčias šio asmens privataus gyvenimo aplinkybes ar asmenines savybes, yra ydinga – jos taikymas gali pažeisti ir žurnalistų, ir viešųjų asmenų teises. Kaip teisingai yra pažymėjęs dr. G. Švedas, tokia formuluotė prieštarauja Konstitucijos 22 straipsnio pirmajai ir trečiajai dalims, skelbiančioms, kad žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas, o informacija apie privatą asmens gyvenimą gali būti renkama tik remiantis motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Dėl to darytina išvada, kad negalima pripažinti privačiu tokio reikalo, kuris veikia visuomenę [16].

Panašias abejones yra pareiškusi ir dr. D. Jočienė [4, p. 46]. Ji pagrįstai nurodė, kad Konvencijos 8 straipsnis nenumato tam tikrų ypatingų pagrindų riboti valstybės pareigūnų, tarnautojų bei politikų teisę į privataus gyvenimo apsaugą, nors Europos Žmogaus Teisių Teismas yra konstatavęs, kad vieša politikų ir jų veiklos kritika turėtų turėti platesnes ribas nei privataus asmens kritika (žr. Europos Žmogaus Teisių Teismo bylą *Lingens* prieš Austriją), tačiau jų teisė į privataus gyvenimo apsaugą neginčijama [2]. Taigi ir viešiesiems asmenims, kaip ir visiems kitiems, gali būti taikomi teisės į privataus gyvenimo apsaugą apribojimai, numatyti Konvencijos 8 straipsnio antrojoje dalyje. Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Tammer* prieš Estiją (2001) [3] pabrėžė, kad nenustatyta, jog žytaus estų politiko Edgaro Savisaaro žmonos privatus gyvenimas turėjo įtakos visuomenės gyvenimui, ir neigiami žurnalistų pasisakymai spaudoje apie šią moterį nebuvo pripažinti turinčiais visuomeninę reikšmę.

Visuomenės informavimo įstatymą bei Civilinio kodekso 2.23 straipsnį reikėtų papildyti nuostata, kad viešojo asmens privataus gyvenimo ribos priklauso nuo jo įtakos visuomenei ir kad politikų privataus gyvenimo ribos yra siauresnės nei kitų tarnautojų ar privačių asmenų. Analogiškos nuostatos yra įtvirtintos Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje.

Išvados ir pasiūlymai

1. Jeigu asmens neturtinės teisės pažeidžiamos žiniasklaidoje, atsiranda teisinė atsakomybė. Pažeistos teisės gali būti ginamos ir neteisminiais būdais: kreipiantis į žurnalistų savireguliacijos institucijas bei teises pažeidusias visuomenės informavimo priemones dėl paneigimo, ir civiliniais teisiniais būdais: 1) pareiškiant prevencinį ieškinį; 2) reikalaujant paneigti tikrovės neatitinkančius duomenis teismine tvarka; 3) prašant priteisti turtinę bei neturtinę žalą; 4) reikalaujant uždrausti toliau platinti tokią informaciją ir pan.

2. Didelė kliūtis ieškiniams dėl neturtinės žalos atlyginimo yra nuo 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojusi Civilinio proceso kodekso 85 straipsnio pirmosios dalies 8 punkto nuostata, kuri numato, kad tokie ieškiniai apmokestinami taip pat kaip ieškiniai dėl turtinės žalos atlyginimo. Turėtų būti pakeistas Civilinio proceso kodekso 85 straipsnio pirmosios dalies 8 punktas, nustatant, kad bylose dėl neturtinės žalos atlyginimo žyminis mokestis sumokamas vadovaujantis Civilinio proceso kodekso 80 straipsnio pirmosios dalies 2 punktu, t. y. nustatyta suma. Taip pat reikėtų numatyti asmeniui, kuris kreipiasi į teismą dėl neturtinės žalos atlyginimo, teisę savo nuožiūra pasirinkti, ar pačiam nurodyti prašomos atlyginti neturtinės žalos dydį, ar prašyti, kad žalos atlyginimo dydį nustatytų teismas, vadovaudamasis Civilinio kodekso 6.250 straipsnio antrojoje dalyje numatytais kriterijais.

3. Visuomenės informavimo įstatyme numatytos neturtinės žalos atlyginimo dydžių ribos neturėtų būti taikomos teismų praktikoje, nes Civilinis kodeksas tokių neturtinės žalos atlyginimo ribų nenumato, o tik įvardija kriterijus, kuriais vadovaujasi teismas, priteisdamas neturtinės žalos atlyginimą (Civilinio kodekso 6.250 straipsnio antroji dalis). Turint galvoje Civilinio kodekso viršenybės principą (Civilinio kodekso 1.3 straipsnio antroji dalis), įstatymų leidėjas turėtų panaikinti Visuomenės informavimo įstatymo 54 straipsnio pirmąją dalį, kurioje yra nustatytos moralinės žalos ribos.

4. Viešojo asmens sąvoka yra gana nauja Lietuvos teisinėje aplinkoje ir nėra pakankamai aiškiai apibrėžta galiojančiuose įstatymuose, tačiau mūsų šalies teismų praktikoje formuojasi Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika paremtos tokių asmenų žiniasklaidos pažeistų asmeninių neturtinių teisių gynimo taisyklės. Remiantis Civilinio kodekso 2.23 straipsnio trečiaja dalimi, informaciją apie privatų asmens gyvenimą galima skleisti tik vienu atveju – kai atsižvelgiant į asmens einamas pareigas arba padėtį visuomenėje, tokios informacijos sklaidimas atitinka teisėtą ir pagrįstą visuomenės interesą ją žinoti. Teisėtas visuomenės interesas suprantamas kaip visuomenės teisė gauti informaciją apie viešojo asmens privatų gyvenimą tais atvejais, kai būtina apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves nuo neigiamų padarinių. Pagrįstumo kriterijus reiškia, kad pateiktos informacijos turinį šiuo atveju būtina vertinti pagal protingumo kriterijų. Ginant viešojo asmens garbę ir orumą, prioritetiniu jo asmeniui neturtinio pobūdžio teisių gynimo būdu laikomas tikrovės neatitinkančių duomenų paneigimas.

LITERATŪRA

1. 2000 m. vasario 17 d. Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. VIII-1546 „Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Europos konvencijos dėl televizijos be sienų bei šios konvencijos pataisų protokolo ratifikavimo“ // Žin., 2000. Nr. 29-800.
2. **Europos** Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. liepos 8 d. sprendimas byloje *Lingens* prieš Austriją (1986), serija A, Nr. 103 – <http://www.echr.coe.int>
3. **Europos** Žmogaus Teisių Teismo byla *Tammer* prieš Estiją (2001), bylos Nr. 41205/98 – <http://www.echr.coe.int>
4. **Jočienė D.** Europos žmogaus teisių konvencijos 10 straipsnio taikymo praktika // Teisė. 2001. Nr. 39.
5. **Kauno** apylinkės teismo baudžiamąją bylą Nr. 20-2-123/96;
6. **Klaipėdos** apygardos teismo 2002 m. spalio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-423/2002.
7. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje pagal nuteistojo Jono Užkurkos skundą (kolegijos pirmininkė L. Žilienė) Nr. 2K-3-1017/2001, S-2. 12. 1. 3. 3.
8. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2000 m. sausio 24 d. nutartis civilinėje byloje *V.Ž. v. UAB „Lietuvos rytas“* Nr. 3K-7-130/2000 // Nuoroda internete – <http://www.lat.litlex.lt>
9. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. rugsėjo 9 d. nutartis civilinėje byloje *R. Č. v. UAB „Žeimenos krantai“ redakciją* (pranešėjas A. Norkūnas) Nr. 3K-3-937/2002 // Nuoroda internete – <http://www.lat.litlex.lt>
10. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. vasario 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-261/2002 (pranešėjas Virgilijus Grabinskas) // Nuoroda internete <http://www.lat.litlex.lt>;
11. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. gegužės 14 d. nutartis civilinėje byloje *S. Č. prieš Tauragės rajono merą ir kt.* Nr. 3K-3-529/2002 (pranešėjas B. Stakauskas) // Nuoroda internete – <http://www.lat.litlex.lt>
12. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 20 d. nutartis civilinėje byloje *D.G. prieš UAB „Lietuvos rytas“ ir kt.* Nr. 3K-3-455/2002 (pranešėjas B. Stakauskas) // Nuoroda internete – <http://www.lat.litlex.lt>
13. **Lietuvos** Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. – Vilnius: Justitia, 2002.
14. **Mikelėnas V., Mikelėnienė D.** Neturtinės žalos kompensavimas // Justitia. 1998. Nr. 2.
15. **Schmuck M.** Presserecht kurz und bündig. – Düsseldorf: Werner, 1997.
16. **Švedas G.** Visuomenės informavimo įstatymas bei žmogaus teisių ir laisvių apsaugos problemos // Teisės problemos. 1997. Nr. 3.
17. **Tauragės** rajono apylinkės teismo 2002 m. balandžio 26 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-137-01/02.
18. **Vilniaus** miesto trečiosios apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-1862-11/2001 pagal ieškovo L. A. ieškinį atsakovui UAB „Lietuvos rytas“.
19. **Vilniaus** miesto trečiosios apylinkės teismo civilinė byla Nr. 2-818-17/2003 pagal ieškovės J. A. ieškinį atsakovui UAB „Lietuvos rytas“.

20. **Žurnalistų** ir leidėjų etikos inspektoriaus 2001 m. kovo 15 d. sprendimas „Dėl Gitanos Biruk, gyvenančios Palsvalio savivaldybės Kraštų kaime, skundo“ // „Valstybės žinios“ priedas „Informaciniai pranešimai“. 2001. Nr. 22-146.

Legal Remedies of the Defence of Person's Constitutional Rights Violated by the Mass Media

Dr. Liudvika Meškauskaitė
Mykolas Romeris University

Keywords: honor and human dignity, constitutional rights.

SUMMARY

There is the collision between two constitutional values – freedom of the press and other personal rights (right of the respect of the human dignity, right to the person's picture, right to the inviolability of the private life and etc.) during the process of the public information. This collision should be solved according to the principle of the balance of the above mentioned rights. The rights violated in the mass media may be protected in different legal ways, by both judicial and extrajudicial remedies.

The author analyzes the ways of the protection of the right of the respect of the human dignity, the right to the person's picture, the right to the inviolability of the private life in this article. The way of the protection of the above mentioned rights are divided into judicial and extrajudicial. Judicial remedies are divided into the remedies of the civil law, the remedies of the criminal law and the remedies of the administrative law.

During the discussion about the remedies of the civil law the author picks out the kinds of the claims, which may be presented to the court for the protection above mentioned persons rights. The question of the obligatoriness of the before-the-trial institutions during the protection of the right of the respect of the human dignity is also discussed in this article. The author analyzes the problem of the establishment of the nonpecuniary damage, describes the criteria, which should be followed during the process of the establishment of the nonpecuniary damage.

The historical evolution of the criminal and administrative remedies of the protection of the persons is presented in the article. There is the comparison of the legal remedies, which are used in Lithuania and foreign countries for the protection of the above mentioned personal rights. The author discusses the main advantages and disadvantages of these remedies and the problems of the implementation of these remedies in the case law.

In the third part of the article the author discusses the remedies of the protection of the violated rights of the public persons in the mass media. The boundaries of the protection of the rights of the respect of the human dignity, to the person's picture and to the inviolability of the private life of the public persons and the criteria, which should be followed during the process of the limitation of the above mentioned rights, are discussed in this article.

